

11 | Wat brengt Europa ons voor de geschiktheidstoets van bestuurders en commissarissen?

*Annick van Gelder*¹

1. Inleiding

Integriteit en geschiktheid zijn onderwerpen die leven onder bestuurders en commissarissen. Je kunt het Financieele Dagblad niet openslaan of iets wat aan dit onderwerp raakt, komt aan de orde. Onlangs nog werd in een artikel door een aantal commissarissen gesteld dat de opstelling van de Nederlandse toezichthouders, de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en De Nederlandsche Bank NV (DNB), tot een verarming van het commissariaat zou leiden. Door de hoeveelheid regeltjes en voorwaarden zou het steeds moeilijker worden goede commissarissen te vinden en zouden er steeds meer ‘veilige benoemingen’ komen.²

Deze stevige kritiek komt niet zomaar uit de lucht vallen. Het kost tijd om een cultuuromslag te verwezenlijken en de ingrijpende veranderingen, met de daarbij behorende regelgeving en toezicht aangaande corporate governance, roepen vanzelfsprekend weerstand op. Deze veranderingen in cultuur en gedrag zijn echter wel noodzakelijk. In de nasleep van de financiële crisis werd het belang van corporate governance steeds duidelijker. Aan de corporate governance viel behoorlijk wat op te merken, zo bleek onder meer uit de rapporten van de Commissie Maas, de Commissie De Wit en het Groenboek van de Europese Commissie ten aanzien van Corporate Governance.

De toezichthouders hebben mede hierdoor ook niet stilgezeten. Waar voorheen de betrouwbaarheidstoets ruime aandacht kreeg, kwam er gaandeweg een verschuiving naar die andere toets, die toen zag op de deskundigheid van de te toetsen persoon. Aan de deskundigheidseis moest ook verandering komen, onder meer omdat de term ‘deskundigheid’ de lading niet meer dekte van wat de vereisten in de praktijk zouden moeten inhouden. De wetgever koos voor de term ‘geschiktheid’. De AFM en DNB hebben als gevolg hiervan een nieuw toetsingskader geschetst, neergelegd in de Beleidsregel geschiktheid 2012.³

¹ Mr. A.A. (Annick) van Gelder is werkzaam bij de Autoriteit Financiële Markten (AFM) als senior jurist bij de afdeling Juridische Zaken. De wet- en regelgeving omtrent geschiktheid en betrouwbaarheid is een van haar kennisgebieden. Dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.

² Zie het Financieele Dagblad, *Toezicht op financiële sector is doorgeslagen*, 31 mei 2014, voorpagina.

³ Staatscourant 2012, nr. 13546, 3 juli 2012.

Met de komst van de Europese bankenunie in november 2014, zal dit toetsingskader naar verwachting ingrijpend veranderen. In deze bijdrage zal ik bezien in hoeverre de Europese bankenunie consequenties heeft voor de huidige praktijk. Dit zal ik in twee delen doen. Het eerste deel ziet op de huidige geschiktheidstoets van bestuurders en commissarissen, die door de AFM en DNB wordt uitgevoerd.⁴ Hoewel daar inmiddels al uitvoerig over is geschreven, zal ik na een korte inleiding over de geschiktheidstoets in Nederland, stilstaan bij de huidige praktijk en ervaringen. In het tweede deel zal ik bezien hoe de toets in Nederland zich verhoudt tot de uitvoering van de geschiktheidseis in Europees perspectief. Ik zal in het bijzonder ingaan op de komende ontwikkelingen in het kader van de Europese bankenunie, en wat dit mogelijk zal gaan betekenen voor de huidige toetsingspraktijk in Nederland.

2. De geschiktheidstoets van bestuurders en commissarissen in Nederland

Omdat de Wet op het financieel toezicht (Wft) geen nadere invulling geeft aan de geschiktheidseis, anders dan dat bestuurders en commissarissen ‘geschikt’ moeten zijn, hebben de AFM en DNB een gezamenlijke Beleidsregel geschiktheid 2012 (hierna de Beleidsregel) opgesteld, die op 1 juli 2012 in werking is getreden.

Met deze Beleidsregel hebben de AFM en DNB nader invulling gegeven aan de open norm neergelegd in artikel 3:8 en 4:9 van de Wft. De concrete invulling wordt echter overgelaten aan de normadressaat van de betreffende bepaling. In het geval van geschiktheid is dat de financiële onderneming zelf. Er wordt daarom ook verwacht van een financiële onderneming die een kandidaat voordraagt, dat de onderneming hieraan voorafgaand een eigen *due diligence*-onderzoek heeft uitgevoerd naar de geschiktheid van de kandidaat, bijvoorbeeld door middel van gesprekken of assessments. Waar de onderneming dan rekening mee moet houden, wordt hierna besproken.

2.1 Hoe wordt er in de praktijk getoetst?

Belangrijkste handvat voor de toezichthouder bij het toetsen van de geschiktheid is de Beleidsregel, waaruit valt op te maken hoe de toezichthouder te werk gaat en waar de aandachtspunten liggen.

---

⁴ Voor de leesbaarheid zal ik in deze bijdrage de termen ‘bestuurder’ en ‘commissaris’ gebruiken en zal ik niet aansluiten bij de wettelijke termen van ‘(mede)beleidsbepaler’ en ‘lid van een orgaan dat belast is met toezicht op het beleid en de algemene gang van zaken’. Daarbij wordt opgemerkt dat de reikwijdte van de wettelijke bepaling zich niet alleen beperkt tot bestuurders en commissarissen. Zo vallen bijvoorbeeld ook leden van een Raad van Toezicht onder de reikwijdte van de toets.

Volgens de Beleidsregel moeten bestuurders en commissarissen (doorlopend) geschikt zijn met betrekking tot:

- Bestuur, organisatie en communicatie.
- Producten, diensten en markten waarop de onderneming actief is, inclusief relevante wet- en regelgeving en financiële (en actuariële) aspecten.
- Beheerste en integere bedrijfsvoering. En
- Evenwichtige en consistente besluitvorming. (zie hoofdstuk 1, onderdeel 1.2.1, van de Beleidsregel).

Deze ‘principle-based’-criteria zijn nogal abstract geformuleerd. De bijbehorende toelichting biedt, ondanks de omvang (25 bladzijden), enige uitkomst. Er wordt uitgebreid ingegaan op de uitvoering van de toetsing en de verwachtingen van de toezichthouder. Ook worden een aantal voorbeelden genoemd om de begrippen van de Beleidsregel te verduidelijken.

Zo wordt voor het deel ‘Bestuur, organisatie en communicatie’ gewezen op het belang van het melden bij de toezichthouder van eventuele financieringsproblemen of continuïteitsrisico’s. Indien dit uitblijft dan wel indien er keer op keer op verzoek van de toezichthouder onjuiste informatie hierover wordt verstrekt, leidt dit tot structurele toezichtantecedenten die meegenomen worden in de (doorlopende) beoordeling van de geschiktheid van de betreffende bestuurder(s) en/of commissaris(sen). Daarbij zij opgemerkt dat het antecedent toerekenbaar moet zijn aan de betreffende bestuurder of commissaris, zijnde dat hij ervan wist dan wel van behoorde te weten, gelet bijvoorbeeld op de werkverdeling of portefeuilles binnen de raad.

Uit de Beleidsregel volgt voorts dat bij de toetsing rekening wordt gehouden met de functie van de te toetsen persoon en de aard, de omvang, de complexiteit en het risicoprofiel van de onderneming waar de betrokkene bestuurder of commissaris is. De geschiktheid van de top van een grote onderneming wordt dus anders beoordeeld dan de geschiktheid van de bestuurder van een kleine tussenpersoon.

Daarnaast verwachten toezichthouders niet alleen dat bestuurders en commissarissen beschikken over de nodige kennis en vaardigheden, maar ook over professioneel gedrag. Om hier invulling aan te geven is in de Beleidsregel een lijst van competenties opgenomen. Voorbeelden van competenties zijn onafhankelijkheid, loyaliteit, authenticiteit en besluitvaardigheid. Omdat deze termen niet altijd de lading dekken van wat er daadwerkelijk door de toezichthouder mee bedoeld wordt, is het raadzaam om de Beleidsregel te raadplegen. Zo valt bijvoorbeeld bij de competentie ‘authenticiteit’ te lezen dat deze niet alleen doelt op het ‘authentiek’ zijn, maar ook op ‘het open communiceren van intenties, ideeën en gevoelens, het uitnodigen tot openheid en eerlijkheid en de toezichthouder juist informeren over de werkelijke situatie en erkennen van risico’s en problemen naar de toezichthouder’. Een bijzonder brede interpretatie van de term authenticiteit. Vanzelfsprekend hoeft een bestuurder of commissaris niet aan alle genoemde competenties te

voldoen. Welke competenties hiervoor van belang zijn, zal sterk afhangen van de aard en inhoud van de functie waarvoor de betrokkene getoetst wordt. Het is uiteindelijk aan de financiële onderneming en de betrokkene om te bepalen welke competenties relevant zijn.

Het toetsen van professioneel gedrag betekent concreet dat toezichthouders ook meewegen hoe de beleidsbepaler zich opstelt tegenover de toezichthouder, bijvoorbeeld door te toetsen in hoeverre hij of zij de toezichthouder juist informeert over onder meer de financiële positie of het risicomanagement van de onderneming. Ook wordt van een beleidsbepaler verwacht dat hij of zij voldoende op de hoogte is van de verplichtingen die een vergunning voor toegang tot de financiële markt met zich meebrengt. Zo is het verplicht de toezichthouder tijdig, juist en duidelijk te informeren, bijvoorbeeld over incidenten. In hoeverre een beleidsbepaler zich houdt aan de meldingsplichten van de wet, wordt dus ook meegewogen in de (doorlopende) toetsing van de geschiktheid en betrouwbaarheid.⁵

Een ander belangrijk aspect dat bij de toets wordt meegewogen, is de zogenaamde 'past performance'. Deze doelt op concrete (probleem)situaties die in het heden of verleden zijn opgetreden, bij een andere onderneming, of in een andere functie. Indien een dergelijke situatie zich voordoet, is doorslaggevend voor een positieve uitkomst van de toets de open houding van de persoon tegenover de toezichthouder, zijn lerend vermogen en de functie waarvoor hij op dat moment getoetst wordt. Indien iemand in een vorige functie serieuze risico's heeft onderschat, en dit hem toe te rekenen valt, ligt het niet voor de hand dat deze persoon vervolgens voorzitter van de riskcommittee in een raad van commissarissen wordt bij een volgende functie. Dit wil niet zeggen dat het bij voorbaat al *mission impossible* is, maar de betrokkene heeft zeker wat uit te leggen. Daarbij is het belangrijk dat hij open en eerlijk is over mogelijke misstappen en dat hij de toezichthouder weet te overtuigen (met concrete voorbeelden) dat hij hiervan geleerd heeft, en een dergelijke functie opnieuw aankan.

Als er sprake is van een collectief wordt de samenstelling en het functioneren hiervan ook in acht genomen.⁶ Daarbij wordt aandacht besteed aan de verdeling van kennis, tijdsbesteding en diversiteit. Om dit adequaat te kunnen toetsen worden financiële ondernemingen verzocht om een matrix in te vullen waarin aangegeven wordt over welke specifieke kennis de verschillende leden beschikken. Daarmee is voor de toezichthouder overzichtelijk op welke gebieden het collectief over voldoende expertise beschikt en waar er mogelijk een tekort is. Een bestuurder of commissaris die dit tekort kan compenseren heeft doorgaans grote kans om geschikt te worden bevonden.

5 Zie over meldingsplichten in het kader van de betrouwbaarheid: A.E. van Lamsweerde, J. de Wolf en A.B. Schoonbeek, *Meldplicht betrouwbaarheid*, Jaarboek Compliance 2014, Nederlands Compliance Instituut, p. 177-194.

6 Het begrip collectief wordt in de Beleidsregel gedefinieerd als meer dan één beleidsbepaler, waarbij de beleidsbepalers gezamenlijk het (dagelijks) beleid van de onderneming (mede) bepalen.

2.2 *Ervaringen met de geschiktheidstoets*

Het toetsen van de geschiktheid van een persoon is en blijft maatwerk. De toets vergt een grondige belangenafweging, gelet op de vergaande gevolgen voor de betrokkene. Er bestaat geen zwart-witbenadering; de geschiktheidstoets is van nature subjectief. Zal de te toetsen persoon een goede bestuurder of commissaris zijn en zal hij in zijn functie daadwerkelijk al zijn kwaliteiten kunnen benutten?

Bij het beantwoorden van deze vragen heeft de toezichthouder significante beoordelingsruimte. In hoeverre het uiteindelijke oordeel van de toezichthouder ook terecht is, moet de bestuursrechter uitmaken. Helaas is dat in de praktijk nog niet voorgekomen, waardoor er voor de te toetsen personen weinig houvast bestaat. Ook de toezichthouder heeft baat bij jurisprudentie, om na te gaan of hij de ingeslagen weg voort kan zetten. Mogelijke aanknopingspunten kunnen wellicht gevonden worden in de bestaande jurisprudentie over de betrouwbaarheidstoets. Daaruit volgt onder meer dat een toezichthouder zich altijd een eigen oordeel moet vormen. Daarbij is het niet geoorloofd om uitsluitend af te gaan op bevindingen van derden, bijvoorbeeld een dossier van het Openbaar Ministerie of een rapport van de Belastingdienst, maar moet de toezichthouder ook haar eigen onderzoek verrichten en conclusies hieruit trekken.⁷

Deze beginselen uit de jurisprudentie omtrent de betrouwbaarheidstoets gelden ook voor de geschiktheidstoets. Een belangrijk verschil met betrouwbaarheid is wel dat de geschiktheid per functie en per onderneming wordt getoetst. Dat heeft als gevolg dat de geschiktheid van een bestuurder of een commissaris regelmatig getoetst wordt dan zijn betrouwbaarheid. Bij betrouwbaarheid geldt immers de doctrine 'eenmaal betrouwbaar altijd betrouwbaar, tenzij'. Indien door een van de toezichthouders is bepaald dat de betrouwbaarheid van een bestuurder of commissaris buiten twijfel staat, blijft dat zo, tenzij er nieuwe feiten en omstandigheden zijn die tot een hertoetsing van de betrouwbaarheid kunnen leiden. Bij geschiktheid kan het voorkomen dat een bestuurder of commissaris geschikt is voor de ene functie maar niet voor de andere, afhankelijk van wat zijn specifieke kennis en ervaring is. Ook als een bestuurder of commissaris van functie verandert binnen dezelfde onderneming, verwacht de toezichthouder dat de onderneming veranderingen in de taakverdeling van beleidsbepalers tijdig kenbaar maakt en hiertoe tevens een meldingsformulier voor deze beleidsbepaler invult.

Ervaring met de geschiktheidstoets in haar huidige vorm is er uiteraard inmiddels wel. Echter, door voornoemd gebrek aan jurisprudentie, blijven deze ervaringen voor het publiek vooralsnog onbekend. Er is wel één gelegenheid waar de toezichthouders zich recent over hebben geuit, en dat is de toetsing op geschiktheid

⁷ Zie bijvoorbeeld Rb. Rotterdam 6 oktober 2008, ECLI:NL:RBROT:2008:BF7630 en Rb. Rotterdam 24 maart 2011, ECLI:NL:RBROT:2011:BQ4969.

van de zittende commissarissen van de vier grootste banken en verzekeraars, in opdracht van de Tweede Kamer.⁸

Uit een door de AFM en DNB gezamenlijk opgestelde brief aan de minister van Financiën, over de terugkoppeling van het proces en de algemene uitkomst van de toetsing, valt op te maken dat van de 68 getoetste commissarissen, er 61 geslaagd zijn voor de geschiktheidstoets. Zeven zittende commissarissen zijn gezakt. Een dergelijk laag getal klinkt geruststellend, maar zonder de reden voor aftoetsing te kennen gaat die geruststelling wellicht niet op. De toezichthouders hebben ervoor gekozen de redenen voor aftoetsing niet expliciet mee te geven. Wel hebben zij wat aandachtspunten gedeeld, die wellicht wat meer inzicht hierin geven. Deze aandachtspunten betreffen de raad van commissarissen maar kunnen deels ook toegepast worden op de raad van bestuur, met name ten aanzien van de samenstelling en omvang.

Een eerste aandachtspunt ziet op de samenstelling van de raad van commissarissen en de kennis en ervaring die aanwezig moeten zijn. Zo zou er voldoende diepgaande kennis moeten zijn over de producten, diensten en markten waarop een onderneming actief is. Daarbij moet in ieder geval een aantal commissarissen beschikken over ruime relevante ervaring in de financiële sector. Deze groep kan dan aangevuld worden met commissarissen die afkomstig zijn uit andere sectoren, die een specifieke toegevoegde waarde kunnen leveren. Dit komt ook ten goede van de diversiteit in de raad. Maar iedere commissaris, ook diegene afkomstig uit een andere sector, dient ten minste te beschikken over de basiskennis van de producten, diensten en markten waarop de onderneming actief is.

Een tweede aandachtspunt ziet op het tijdig en adequaat geïnformeerd worden over de onderwerpen die spelen binnen de financiële onderneming. Dit vereist een kritische houding van een commissaris ten aanzien van de aangeleverde informatie, en het vermogen om overige relevante informatie op tafel te krijgen.

Tot slot merken de toezichthouders nog iets op over de omvang van de raad van commissarissen. Bij een grote RvC ontstaat het risico dat essentiële discussies zich beperken tot een relatief kleine groep, zoals de auditcommissie. De voorkeur gaat daarom uit naar minder leden in de RvC, waarvan vervolgens verwacht wordt dat deze meer tijd uittrekken voor hun toezichthoudende taak.

Wellicht dat uit het voorgaande de nodige lessen kunnen worden getrokken. Spijtig genoeg komt het nog voor dat bestuurders en commissarissen onvoorbereid de toets ingaan, waardoor wezenlijke vragen niet naar behoren beantwoord kunnen worden, en personen onnodig worden afgetoetst. Uiteraard wordt niet gevraagd om wetgeving of jaarverslagen uit het hoofd te leren, maar enige kennis van de onderneming is onontbeerlijk. Daarbij is het raadzaam om zich in ieder geval te

---

⁸ Zie het persbericht op de AFM-website: www.afm.nl/nl/nieuws/2013/mrt/rvc-financiele-ondernemingen.aspx.

verdiepen in de producten die worden aangeboden, de markt waarop geopereerd wordt en de wetgeving die relevant is voor de onderneming, en daarbij open te zijn over eventuele (probleem)situaties die in het heden of verleden zijn opgetreden, bij een andere onderneming of in een andere functie.

Het merendeel van de voorgedragen kandidaten wordt echter voorafgaand aan de toets goed gecoacht om de toets te doorstaan. Een dergelijke ‘stoomcursus geschiktheid’ kan wel leiden tot het geven van sociaal gewenste antwoorden. De kunst voor de toezichthouder is dan om door te vragen en zich niet met een kluitje in het riet te laten sturen. Bij twijfel van de toezichthouder kan een tweede gesprek, met andere toetsers, uitkomst bieden. Het komt ook voor dat, indien een aftoetsing dreigt, een kandidaat zich terugtrekt, simpelweg omdat hij de eer aan zichzelf wil houden. Hoe dan ook, het behouden van geschikte bestuurders en commissarissen is bereikt; de zwakke broeders vallen af, en voor de gecoachte kandidaat is te hopen dat iets van de inhoud van de stoomcursus is blijven hangen. Is dat niet het geval, dan kan, indien daartoe aanleiding bestaat, alsnog overgegaan worden tot hertoetsing. Geschikt zijn is immers een doorlopende eis.

3. De geschiktheidstoets in Europees perspectief

Dat beleidsbepalers geschikt moeten zijn, volgt uit verschillende Europese richtlijnen waar nationale regelgeving op is gebaseerd. Maar hoe de toets op geschiktheid moet worden ingevuld wordt niet aangegeven. Lidstaten krijgen hiermee vrijwel ‘carte blanche’, wat mogelijk tot discrepanties kan leiden.

Een beknopt vergelijkend onderzoek tussen verschillende Europese lidstaten leert ons dat er twee stromingen bestaan binnen de Europese Unie, als het gaat om de uitvoering van de geschiktheidstoets.⁹ Aan de ene kant wordt een brede invulling gegeven aan de geschiktheidseis, zoals in Nederland en het Verenigd Koninkrijk waarbij zachtere criteria als competenties en professioneel gedrag meegewogen worden. In Frankrijk en Duitsland daarentegen ligt de nadruk nog op werkervaring en opleidingen. Hierna wordt hier kort op ingegaan, alvorens gezien wordt hoe de Europese Centrale Bank (ECB), in het kader van de Europese bankenunie, naar verwachting invulling zal geven aan de geschiktheidseis.

3.1 Hoe wordt er nu in andere Europese landen getoetst?

3.1.1 Verenigd Koninkrijk

De Engelse toezichthouder – de Financial Conduct Authority (FCA) – heeft vanaf 2010 haar algehele toezichtstrategie en -aanpak herzien, onder meer ten aanzien

⁹ Zie voor een uitgebreidere weergave mr. A.A. van Gelder, *De geschiktheidseis voor bestuurders en commissarissen: recente ontwikkelingen in Nederland en Europa*, Jaarboek Compliance 2012, Nederlands Compliance Instituut, p. 71-97.

van haar toezicht op de geschiktheid van het senior management. Personen die een *controlled function* of *Significant Influence Function* willen bekleden dienen ‘fit and proper’ te zijn om zodoende een *approved person* te worden. De reikwijdte van de *controlled functions* is naar aanleiding van hervormingen na de financiële crisis uitgebreid. Hieronder vallen niet alleen bestuurders en commissarissen, maar ook risk en audit-functies die zich een niveau onder het bestuur bevinden. Ook het hoofd van de compliance-afdeling is een *controlled function* en wordt daarom getoetst op geschiktheid en betrouwbaarheid.

Het toetsingsproces is vergelijkbaar met die van de Nederlandse toezichthouders. Elementen waarop getoetst wordt zijn onder meer eerlijkheid, integriteit en reputatie (*honesty, integrity and reputation*), competentie en kundigheid (*competence and capability*) en financiële deugdelijkheid (*financial soundness*). De FCA nodigt kandidaten uit voor een toetsingsgesprek en schroomt het niet om aan te schuiven bij een van de vergaderingen van de Board om de dynamiek van het collectief te toetsen.

3.1.2 Frankrijk en Duitsland

In Frankrijk bestaat ten aanzien van de ‘fit and proper’ test de trilogie ‘*honorabilité, compétence et expérience*’. Beleidsbepalers dienen met andere woorden betrouwbaar te zijn en te beschikken over vaardigheden en ervaring. Welke vaardigheden en ervaring nodig zijn wordt bepaald door de betreffende functie en de aard en omvang van de financiële instelling.

In Duitsland wordt getoetst op betrouwbaarheid en professionele vaardigheden. Deze professionele vaardigheden omvatten niet alleen theoretische kennis, maar ook praktijkgerichte kennis van de betreffende sector. Ook dienen de te toetsen personen leidinggevende ervaring te hebben.

In beide landen valt daarmee op dat de focus primair gericht is op opleiding en beklede functies. Daarbij wordt specifiek gekeken naar de vertegenwoordigende bevoegdheden, interne beslissingsbevoegdheden en de portefeuille(s) waarvoor de kandidaat in zijn vorige functie(s) verantwoordelijk was. Hiermee wordt de indruk gewekt dat met een indrukwekkend cv, de kandidaat al gauw geschikt wordt bevonden. Niet is gebleken dat ook rekening wordt gehouden met *soft skills* zoals de professionele houding van de te toetsen persoon.

3.1.3 Deelconclusie

Door voornoemde twee verschillende stromingen, bestaat de kans dat een discrepantie in toetsing ontstaat die uiteindelijk niet bevorderlijk kan zijn voor het vestigingsklimaat van Nederland. Ondernemingen zouden Nederland kunnen inruilen voor een andere lidstaat om zodoende te ‘shoppen’ naar het meest gunstige toetsingsregime. Daarnaast ontstaat de onwenselijke situatie dat beleidsbepalers die

bij grensoverschrijdende financiële ondernemingen werken en daarmee door meerdere Europese toezichthouders getoetst moeten worden, wellicht op verschillende wijze op geschiktheid, of het buitenlands equivalent daarvan, getoetst worden. Het voorgaande pleit voor een zekere mate van harmonisatie ten aanzien van dit onderwerp. Een eerste stap in die richting zal naar verwachting plaatsvinden met de komst van de Europese bankenunie.

3.2 *De Europese bankenunie*

Om het ontstaan van de Europese bankenunie in context te plaatsen, moeten we eerst terug naar de financiële crisis. Toen werd immers duidelijk dat het nationale banktoezicht onvoldoende antwoord bood op internationaal opererende banken en sterk vervlochten financiële markten. Het Europees toezicht moest versterkt worden. In februari 2009 bracht een commissie, onder leiding van Jacques de Larosière, aanbevelingen hierover uit. Een van deze aanbevelingen betrof het instellen van een Europees Systeem van Financiële Toezichthouders. Als gevolg hiervan ontstonden op 1 januari 2011 drie sectorale toezichthouders (de *European Supervisory Authorities*, kortweg ESA's) en het Europees Comité voor Systeemrisico's.

Met de komst van de Europese bankenunie wordt het Europees banktoezicht verder vormgegeven. In december 2012 heeft de Europese Raad overeenstemming bereikt over een proces dat moet leiden tot de voltooiing van de Economische en Monetaire Unie. Hier valt ook de oprichting van een bankenunie onder. De bankenunie zal bestaan uit drie pijlers: Europees toezicht op banken, een Europese aanpak van banken in nood, en een Europees depositogarantiestelsel.

De eerste pijler van de Europese bankenunie, het Europees toezicht op banken in de eurozone, zal op 4 november 2014 officieel in werking treden en zal uitgevoerd worden door de ECB. Op 15 oktober 2013 is de verordening, de SSM (Single Supervisory Mechanism)-Verordening, die de ECB hiertoe bepaalde bevoegdheden toekent, aangenomen.¹⁰ Het banktoezicht richt zich primair op het prudentiële toezicht op banken, maar zal zich zeker niet daartoe beperken. Zo zal de ECB zich ook bemoeien met vergunningverlening, vergunningintrekking en governancebepalingen. De bankenunie zal hiermee een belangrijke impact hebben op de toetsing van betrouwbaarheid en geschiktheid, en de interne bedrijfsvoering van banken in het algemeen.

Het banktoezicht van de ECB in samenwerking met de nationale bevoegde autoriteiten – in Nederland is dat DNB – zal kortweg verdeeld worden in twee categorieën: het toezicht op de significante instellingen (in het Engels 'significant institutions') en het toezicht op de minder significante instellingen (de 'less

¹⁰ Verordening (EU) nr. 1024/2013 van de Raad van 15 oktober 2013 waarbij aan de Europese Centrale Bank specifieke taken worden opgedragen betreffende het beleid inzake het prudentieel toezicht op kredietinstellingen, PbEU 2013, L 287/63-89 (SSM-Verordening).

significant institutions’). Significante banken zijn doorgaans de grotere banken met een bepaalde omvang en omzet. Er zijn criteria hiervoor neergelegd, onder meer in de SSM-Verordening. De ECB bepaalt welke banken significant zijn, en hiermee rechtstreeks onder haar toezicht komen te vallen. De minder significante instellingen blijven onder toezicht van DNB staan, in samenwerking met de ECB. De ECB kan echter onder bepaalde voorwaarden ook bepalen dat een minder significante bank onder haar toezicht komt te staan.

Voor de significante instellingen geldt dat de ECB de primaire toezichthouder is. De ECB neemt alle eindbesluiten, al dan niet met behulp van de nationale bevoegde autoriteit. Voor de minder significante instellingen is de nationale bevoegde autoriteit de primaire toezichthouder. In Nederland is dat DNB.

3.2.1 Wettelijke grondslagen voor de (geschiktheids)toets

In de SSM-Verordening wordt bepaald dat de ECB zal toezien op de naleving van Europese en nationale regelgeving op grond waarvan kredietinstellingen moeten beschikken over solide governance-regelingen, met inbegrip van de betrouwbaarheids- en geschiktheidseisen die gesteld worden aan de personen die verantwoordelijk zijn voor het bestuur en de raad van commissarissen van kredietinstellingen.¹¹

De regelgeving waar hiernaar verwezen wordt, is onder meer opgenomen in de Richtlijn kapitaalvereisten (CRD IV)¹², die van toepassing is op banken en bepaalde beleggingsondernemingen, en waar de ECB toezicht op zal gaan houden.

Artikel 91 van de CRD IV-richtlijn schrijft voor dat de leden van het leidinggevend orgaan als voldoende betrouwbaar bekend moeten staan en beschikken over voldoende kennis, vaardigheden en ervaring voor de vervulling van hun taken. Elk lid van het leidinggevend orgaan handelt eerlijk, integer en met onafhankelijkheid van geest om daadwerkelijk de besluiten van de directie te beoordelen en deze aan te vechten indien zulks noodzakelijk is en om daadwerkelijk toe te zien en controle uit te oefenen op de bestuurlijke besluitvorming. Ook het collectief moet een ‘voldoende brede waaier van ervaring’ weerspiegelen en in zijn geheel over voldoende kennis, vaardigheden en ervaring beschikken om inzicht te hebben in de bedrijfsactiviteiten van de instelling, met inbegrip van de voornaamste risico’s waaraan deze is blootgesteld.

Daarnaast worden er een aantal eisen gesteld aan tijdsbesteding en het aantal functies dat een bestuurder of commissaris tegelijkertijd mag vervullen. In de Implementatiewet richtlijn kapitaalvereisten¹³ wordt voorts aangegeven dat de eisen betreffende het aantal functies alleen gelden voor significante banken.

11 Artikel 4, lid 1, onder e, van de SSM-Verordening.

12 Richtlijn 2013/36/EU betreffende de toegang tot de werkzaamheden van kredietinstellingen en het bedrijfseconomisch toezicht op kredietinstellingen en beleggingsondernemingen (CRD IV).

13 Zie het nieuwe artikel 3:8, derde lid, Wft in de Implementatiewet richtlijn en verordening kapitaalvereisten, Kamerstukken II, 2013-2014, 33 849, nr. 2.

Uit artikel 4, derde lid, van de SSM-Verordening vloeit voort dat de ECB onderworpen is aan bindende technische regulerings- en uitvoeringsnormen die door de EBA ontwikkeld zijn. Voor toetsingen is dat van belang omdat dit als gevolg heeft dat de ECB hoogstwaarschijnlijk de op 22 november 2012 opgestelde *EBA Guidelines on the assessment of the suitability of the management body and key function holders* (hierna EBA Guidelines) zal moeten toepassen ter uitvoering van de betrouwbaarheids- en geschiktheidstoets.

Deze EBA Guidelines zien op het toetsen van bestuurders, commissarissen en ‘medewerkers met een sleutelfunctie’ die werkzaam zijn bij een kredietinstelling (bank), een financiële holding of een gemengde financiële holding.¹⁴ Medewerkers met een sleutelfunctie zijn medewerkers die door hun functie een aanzienlijke invloed op de koers van de instelling hebben maar geen lid van het leidinggevend orgaan zijn. Personen die mogelijk een sleutelfunctie vervullen, zijn volgens de Guidelines hoofden van grote bedrijfsonderdelen, EER-filialen of dochterondernemingen in een derde land of hoofden van ondersteunende en interne-controle-eenheden.

De verantwoordelijkheid voor het beoordelen van de geschiktheid van bestuurders, commissarissen en medewerkers met een sleutelfunctie legt EBA primair neer bij de financiële onderneming zelf. Dit is overigens in Nederland niet anders, aangezien volgens de Wft de financiële onderneming de normadressaat is in de wettelijke bepalingen over geschiktheid.

Bij het beoordelen van de ervaring van bestuurders, commissarissen en medewerkers met een sleutelfunctie dient rekening te worden gehouden met de aard, omvang en complexiteit van de activiteiten van een kredietinstelling, en met de taken die bij de betreffende functie horen. Daarnaast moeten ze in ieder geval ‘een goede naam hebben’. Ook moet, bij de beoordeling van de geschiktheid van een bestuurder of commissaris, worden beoordeeld of het collectief geschikt is.

De geschiktheid van bestuurders en commissarissen wordt door de financiële onderneming beoordeeld op grond van de in punt 13 tot en met 15 genoemde criteria van de EBA Guidelines on Internal Governance,¹⁵ bij voorkeur voordat de betrokkene met zijn werkzaamheden begint, maar in ieder geval binnen zes weken na indienstreding. In de EBA Guidelines on Internal Governance worden criteria genoemd ten aanzien van de benodigde expertise, ervaring, competenties, inzichten en persoonlijke kwaliteiten, met inbegrip van professionele deskundigheid en persoonlijke integriteit.

14 Kredietinstellingen als omschreven in artikel 4, lid 1, van Richtlijn 2006/48/EG, op financiële holdings als omschreven in artikel 4, lid 19, van Richtlijn 2006/48/EG, en op gemengde financiële holdings, zoals omschreven in artikel 2, lid 15, van Richtlijn 2002/87/EG, in het geval van financiële conglomeraten waarvan de belangrijkste financiële sector het bankwezen is, zoals omschreven in artikel 3, lid 2, van Richtlijn 2002/87/EG.

15 EBA Guidelines on Internal Governance van 27 september 2011.

Bij het beoordelen van de geschiktheid van een bestuurder of commissaris spelen ook andere criteria een rol die relevant zijn voor het functioneren van het collectief, zoals potentiële belangenconflicten, de tijd die aan de functie kan worden gewijd, de samenstelling van het collectief, de collectieve kennis en ervaring die is vereist en iemands onafhankelijkheid, in de zin dat hij zijn taken moet kunnen uitvoeren zonder ongepaste beïnvloeding.

Gelet op het voorgaande is de invulling van de norm ‘geschiktheid’ onder de EBA Guidelines vergelijkbaar met de Nederlandse Beleidsregel, namelijk een invulling waarbij meer dan alleen werkervaring en opleiding van belang zijn. De EBA Guidelines kennen echter niet de gedetailleerdheid van de toelichting op de Beleidsregel. In de praktijk kan er mogelijk discussie ontstaan wanneer de hoofdnormen in de EBA Guidelines door andere nationale bevoegde autoriteiten of door de ECB anders worden geïnterpreteerd dan de Nederlandse toezichthouders dat hebben gedaan in de (toelichting op) de Beleidsregel. Opvallend is verder dat in de EBA Guidelines onder de term geschiktheid ook betrouwbaarheid (‘een goede naam’) wordt verstaan. Geschiktheid wordt daarmee door de EBA als overkoepelende term gebruikt voor betrouwbaarheid en de oude term ‘deskundigheid’.

3.2.2 Proces van toetsing

Per 1 november 2014 worden bestuurders en commissarissen van significante instellingen primair door de ECB getoetst. Echter, omdat de nationale bevoegde autoriteit meer kennis en ervaring heeft ten aanzien van de nationale markt waar deze bestuurder of commissaris opereert of gaat opereren, zal *de facto* de toetsing uitgevoerd worden door de nationale bevoegde autoriteit. De aanvragen voor toetsingen komen daarom ook bij de nationale bevoegde autoriteit binnen, maar de ECB neemt uiteindelijk de eindbeslissing over de beoordeling van de kandidaat.

Op grond van welke regelgeving zal deze toetsing ten aanzien van significante instellingen door DNB, in opdracht van de ECB, dan plaatsvinden? Zoals gezegd hebben de AFM en DNB de interpretatie van de open norm ‘geschiktheid’ vrij gedetailleerd uitgewerkt in de Beleidsregel geschiktheid. Deze Beleidsregel bindt echter alleen DNB en de AFM. Het is goed denkbaar dat de ECB, die niet gebonden is aan de Nederlandse Beleidsregel, zich zal beperken tot de EBA Guidelines, die zoals hiervoor reeds opgemerkt in hoofdlijnen overeenkomen met de Nederlandse Beleidsregel. In dat geval zal DNB bij toetsingen voor significante instellingen moeten aansluiten bij de EBA Guidelines. Bij betrouwbaarheid zal dit overigens anders liggen. De materiële regels aangaande betrouwbaarheid zijn niet opgenomen in een beleidsregel maar in een wettelijk voorschrift, namelijk het Besluit prudentiële regels en het Besluit gedragstoezicht financiële ondernemingen. De ECB is gehouden dergelijk nationaal recht toe te passen, indien dit strekt tot implementatie van Europese richtlijnen, zoals hier het geval is. De ECB zal overigens ook over dezelfde toezichtbevoegdheden als DNB beschikken, op grond van het betreffende Unierecht en het nationale recht.

Voor minder significante instellingen is DNB de primaire toezichthouder, weliswaar in samenwerking met de ECB. Voor toetsingen betreffende deze instellingen zal de toepassing van de Beleidsregel naar alle waarschijnlijkheid wel gelden. Op termijn zou het echter niet ondenkbaar zijn dat de werkwijze vanuit de nationale bevoegde autoriteiten zal worden aangepast, om tot een harmonisering van de toetsingen binnen de gehele bankenunie te komen. Het ligt immers in de lijn der verwachting dat de ECB voor het toetsingsproces van alle bestuurders en commissarissen van banken die onder de bankenunie vallen (zowel significant als minder significant) naar een zo veel mogelijk uniform toetsingskader zal streven, op basis van de EBA Guidelines en wellicht aangevuld met eigen ECB-beleid. Dit betekent overigens niet het einde van de Beleidsregel aangezien deze zal blijven gelden voor toetsingen betreffende bestuurders en commissarissen bij bijvoorbeeld verzekeraars, clearinginstellingen, beleggingsondernemingen, beleggingsinstellingen en financiële dienstverleners.

De samenwerking tussen de ECB en de nationale bevoegde autoriteiten wordt verder uitgewerkt in de zogenoemde *Framework Regulation*, in het Nederlands de GTM-kaderverordening.¹⁶ Voor toetsingen zijn de artikelen 94 en 95 relevant, waarin onder meer het volgende wordt bepaald.

- Een significante bank dient DNB op de hoogte te stellen van alle wijzigingen met betrekking tot de leden van haar leidinggevende organen (bestuurders en commissarissen), waaronder de verlenging van de bestuurstermijn van de bestuurders. DNB brengt vervolgens de ECB onverwijld op de hoogte van een dergelijke wijziging en geeft aan binnen welke tijdslimiet een besluit genomen en gemeld dient te worden op basis van nationale wetgeving. De ECB neemt het uiteindelijke besluit.
- Ook dient een significante bank DNB onverwijld op de hoogte te stellen van alle nieuwe feiten die een initiële beoordeling van geschiktheid kunnen aantasten of enige andere kwestie die invloed zou kunnen hebben op de geschiktheid van een bestuurder zodra dergelijke feiten of kwesties ter kennis komen van de onder toezicht staande entiteit of de betreffende manager. DNB brengt de ECB onverwijld op de hoogte van dergelijke nieuwe feiten of kwesties.
- De ECB kan het initiatief nemen voor een nieuwe beoordeling op basis van voornoemde nieuwe feiten of kwesties of indien nieuwe feiten ter kennis komen van de ECB die de initiële beoordeling van de betreffende bestuurder zouden kunnen beïnvloeden, of enige andere kwestie die invloed kan hebben op de geschiktheid van een bestuurder. De ECB beslist vervolgens omtrent de juiste maatregelen op basis van het toepasselijke Unierecht en het nationale recht en brengt DNB onverwijld op de hoogte van deze maatregel.

Op grond van artikel 97 en artikel 98 van de *Framework Regulation* blijkt voorts dat DNB, voor zowel significante als niet significante instellingen,

¹⁶ Verordening (EU) nr. 468/2014 van de Europese Centrale Bank van 16 april 2014 tot vaststelling van een kader voor samenwerking binnen het Gemeenschappelijk Toezichtsmechanisme tussen de Europese Centrale Bank en nationale bevoegde autoriteiten en met nationale aangewezen autoriteiten (GTM-kaderverordening).

ontwerptoezichtbesluiten inzake de toetsing van bestuurders of commissarissen moet voorleggen aan de ECB. Hiervoor zal nog een relevante werkwijze tussen de ECB en DNB moeten worden vastgelegd. De SSM-Verordening biedt voor dit soort gevallen ruimte om memoranda van overeenstemming tussen de ECB en nationale (bevoegde) autoriteiten op te stellen.

Op het gebied van samenwerking komt er in Nederland nog een unieke omstandigheid bij. DNB en de AFM hebben namelijk in de huidige wettelijke systematiek voor toetsingen een bijzondere samenwerkingsprocedure voor geschiktheids- en betrouwbaarheidstoetsingen, de zogenaamde ‘dubbele poortjes’.¹⁷ Concreet houdt dit in dat de toezichthouders nauw samenwerken tijdens de toetsingsprocedure. Indien één van de toezichthouders een negatief oordeel heeft over de geschiktheid van een bestuurder of commissaris van een bank of een verzekeraar, dan is dat negatief oordeel doorslaggevend. Als de toezichthouders er samen niet uitkomen, wordt in het uiterste geval een ‘bindende aanbeveling’ tot afwijzing of heenzending aan de primaire toezichthouder uitgebracht door de andere toezichthouder.

Maar hoe zal dit straks uitpakken met de invoering van de bankenunie, waarbij de ECB de primaire toezichthouder is voor significante instellingen? Het is dan nog maar de vraag of het bestaand recht van de dubbele poortjes in zijn huidige vorm standhoudt. Het is in ieder geval geen recht voortvloeiend uit een Europese richtlijn; in die zin hoeft de ECB het niet toe te passen. Naar verwachting zal DNB bij de uitvoering van de toetsing wel het advies van de AFM inwinnen. Dit heeft als gevolg dat er dan drie instellingen betrokken zullen zijn bij de toetsing, met mogelijk uiteenlopende meningen over de betreffende kandidaat: die van DNB, die van de AFM en uiteindelijk die van de ECB. Het meenemen en afwegen van al deze meningen zal ongetwijfeld zorgen voor extra complexiteit en mogelijk ook voor vertraging in het proces. De huidige ‘bindende aanbeveling’, waarbij het negatief oordeel prevaleert, lijkt daarmee ook van de baan, nu de ECB het laatste woord heeft en nationale regelgeving daaraan geen afbreuk mag doen.

Wellicht bestaat er nog wel ruimte voor de bindende aanbeveling bij het opstellen van ontwerpbesluiten door DNB voor de ECB. Daarbij zal DNB eerst de AFM de gelegenheid bieden een eventuele bindende aanbeveling te doen voordat het voorgenomen ontwerpbesluit aan de ECB wordt gestuurd. Net als bij de reeds bestaande bindende aanbeveling, zal deze dan integraal onderdeel vormen van het ontwerpbesluit. Ook bij vergunningaanvragen aan de poort is het voortbestaan van de bindende aanbeveling denkbaar. Indien de vergunningaanvrager volgens DNB voldoet aan de vergunningvereisten, dient DNB een ontwerptoezichtbesluit betreffende vergunningverlening op te stellen en voor te leggen aan de ECB ter goedkeuring. Ervan uitgaande dat DNB bij de uitvoering van de toetsing het advies van de AFM zal inwinnen, zou de situatie kunnen ontstaan dat de AFM een negatief oordeel geeft ten aanzien van een of meerdere te toetsen personen in het

---

17 Zie artikel 1:47c en 1:49 Wft.

kader van de vergunningaanvraag. Onder het huidige recht kan de AFM in het uiterste geval een bindende aanbeveling doen om de goedkeuring tegen te gaan. Mogelijk zal met de invoering van de bankenunie dit niet anders zijn. In dat geval kan de AFM haar bindende aanbevelingsbevoegdheid inzetten om DNB ertoe te bewegen de vergunningaanvraag af te wijzen. DNB dient echter deze afwijzing wel weer voor te leggen aan de ECB, ter bewaking van de consistentie binnen de bankenunie. Indien de ECB het niet eens is met de afwijzingsgronden van DNB, zal de ECB naar alle waarschijnlijkheid DNB kunnen terugfluiten, waarbij de vergunning wellicht alsnog verleend moet worden. Een ander denkbaar scenario voor het gebruik van de bindende aanbeveling is in het geval dat de AFM, indien zij in het kader van het gedragstoezicht daartoe aanleiding ziet, een bindende aanbeveling doet aan DNB om – zelfstandig, dus niet in opdracht van de ECB – een ontwerp-toezichtbesluit tot heenzending op te stellen en voor te leggen aan de ECB.

Voorgaande scenario's hebben slechts een hypothetisch karakter. Hoe het in de praktijk zal uitpakken moet nog blijken. Duidelijk is wel dat de impact van de bankenunie, en een leidende toezichthouder vanuit Frankfurt, de fundamenteën van het *Twin Peaks*-systeem zoals we die nu kennen, raken. Als de huidige wijze binnen het *Twin Peaks*-model voor toetsingen binnen de bankenunie behouden blijft, zou het in ieder geval raadzaam zijn om deze in een memorandum van overeenkomst met de ECB verder vorm te geven.

3.2.3 Niet alleen voor banken

Niet alleen de ECB zal zich bemoeien met de invulling van de betrouwbaarheids- en geschiktheidseisen, ook de European Securities and Markets Authority (ESMA) doet een duits in het zakje. Met de komst van MiFID II, die op marktexploitanten en beleggingsondernemingen ziet, zullen onder meer de geschiktheidsvereisten door ESMA nader worden uitgewerkt in richtsnoeren. Ook hier wordt dus interessant om te bezien hoe deze uitwerking zich zal verhouden tot het beleid van de AFM en DNB als neergelegd in de Beleidsregel geschiktheid 2012.

Het ligt wel in de lijn der verwachting dat ESMA ook zal aansluiten bij de EBA Guidelines. Dat in ieder geval de MiFID II-vereisten goed aansluiten bij de huidige praktijk van de Nederlandse toezichthouders, blijkt uit de tekst van MiFID II. Artikel 45 schrijft voor dat alle leden van het leidinggevend orgaan 'steeds als voldoende betrouwbaar bekendstaan, en over voldoende kennis, vaardigheden en ervaring beschikken om hun taken te kunnen uitvoeren. De algemene samenstelling van het leidinggevend orgaan weerspiegelt een voldoende brede waaier van ervaring'. De MiFID II-tekst is nagenoeg identiek aan die van de CRD IV-richtlijn, wat niet verrassend is gelet op de wens tot verdere harmonisering van de geschiktheidstoets binnen Europa.

4. Afsluitende opmerkingen

Uit het voorgaande valt op te maken dat de geschiktheidstoets zich blijft ontwikkelen. Zo wordt per 1 januari 2015 de kring van de op geschiktheid en betrouwbaarheid te toetsen personen uitgebreid met *'personen werkzaam onder verantwoordelijkheid van een bank of verzekeraar met zetel in Nederland, die verantwoordelijk zijn voor natuurlijke personen wier werkzaamheden het risico-profiel van de onderneming wezenlijk kunnen beïnvloeden'*, de zogenaamde *'sleutelfunctionarissen'*.¹⁸ De reikwijdte van deze term sluit aan bij hetgeen in de EBA Guidelines wordt gehanteerd, zoals onder paragraaf 3.2.1 beschreven. Ook in Europa is er meer vraag naar harmonisering van de geschiktheidseis en de toetsing hiervan.

Diegenen die in dat kader regelgeving- en toezichtmoe zijn geworden, om nog maar even terug te komen op het in de introductie aangehaalde artikel in het Financieele Dagblad, moet ik helaas teleurstellen. De tendens naar meer regelgeving en toezicht zal voorlopig nog wel voortduren, zo niet verergeren. Daar waar bestuurders en commissarissen nu 'slechts' te maken hebben met DNB en de AFM, zullen zij straks geconfronteerd worden met een derde kapitein op het schip – de ECB – hetgeen in de praktijk ongetwijfeld nog voor vele uitdagingen zal zorgen. Ook ten aanzien van de regeldruk zal het er niet minder op worden. Niet valt uit te sluiten dat de ECB zelf nog eigen beleid zal opstellen, naast de bestaande EBA Guidelines en nationale regelgeving.

Hoewel de bankenunie 'slechts' ziet op banken en financiële holdings, wordt nu al een verschuiving naar andere type instellingen geconstateerd. Zo vallen dezelfde eisen te lezen in de recent gepubliceerde tekst van MiFID II, die ziet op markt-exploitanten en beleggingsondernemingen. Het ligt in de lijn der verwachting dat niet alleen de ECB maar ook andere Europese instellingen zich gaan bemoeien met de inhoud en uitvoering van de geschiktheidstoets. Daarbij spelen de EBA Guidelines een bindende factor. Mijn voorspelling is dat de gehele financiële sector hier uiteindelijk mee te maken zal krijgen. Het valt in de praktijk nog te bezien hoe de ECB, ESMA en andere Europese instellingen tezamen met de nationale bevoegde autoriteiten straks om zullen gaan met de geschiktheidstoets, en in hoeverre gedragsverandering in de financiële sector daarmee wordt bewerkstelligd.

---

¹⁸ Wijzigingswet financiële markten 2015, Kamerstukken II, 2013-2014, 33 918, nr. 2.